

● **PUNCTUM & STUDIUM OY**

MOISIO-KYTERI -OSAYLEISKAAVA

**Kulttuuriympäristöselvitys
Janakkala / Turenki / 2026**

MOISIO-KYTERI - OSAYLEISKAAVA

Janakkala, Turenki

Kulttuuriympäristöselvitys

Punctum & Studium Oy / Juho Haavisto

28.6.2026

1 Johdanto	4
Tarkastelualueen määrittely ja selvityksen luonne	4
Selvitystyön metodologia ja lähteet	5
2. Moisio-Kyterin alueen historian ja nykytilan tarkastelu	6
2.1 - Alueen historian yleispiirteitä	6
2.2 - Moisio-Kyterin alueen yleinen kehitys uuden ajan alusta nykypäivään	7
3. Moisio-Kyterin alueen rakennetun kulttuuriympäristön nykytilan tarkastelu	13
3.1 - 1900-luvun alkupuoliskon rakennuskanta 1900-1940	15
3.2 - 1940- ja 1950-luvun rakennuskanta	17
3.3 - 1960-1970-luvun rakennuskanta	19
3.4 1980-1990-lukujen rakennuskanta	21
3.5 2000-luvun rakennuskanta	23
4. Moisio-Kyterin alueen maisemallinen yleistarkastelu	26
4.1 - Maaseutumaisema	26
4.2 - Kyterinmäen, Lastumäen ja Lastujärven harju- ja rantamaisemat (5.-6).	31
5. Moisio-Kyterin alueen rakennuskannan ja maiseman keskeiset arvot	33
5.1 - Arvotusperusteet	33
5.2 - Moisio-Kyterin alueen rakennetun kulttuuriympäristön kokonaisuudet	34
6. Yhteenveto	47
Lähteet	48

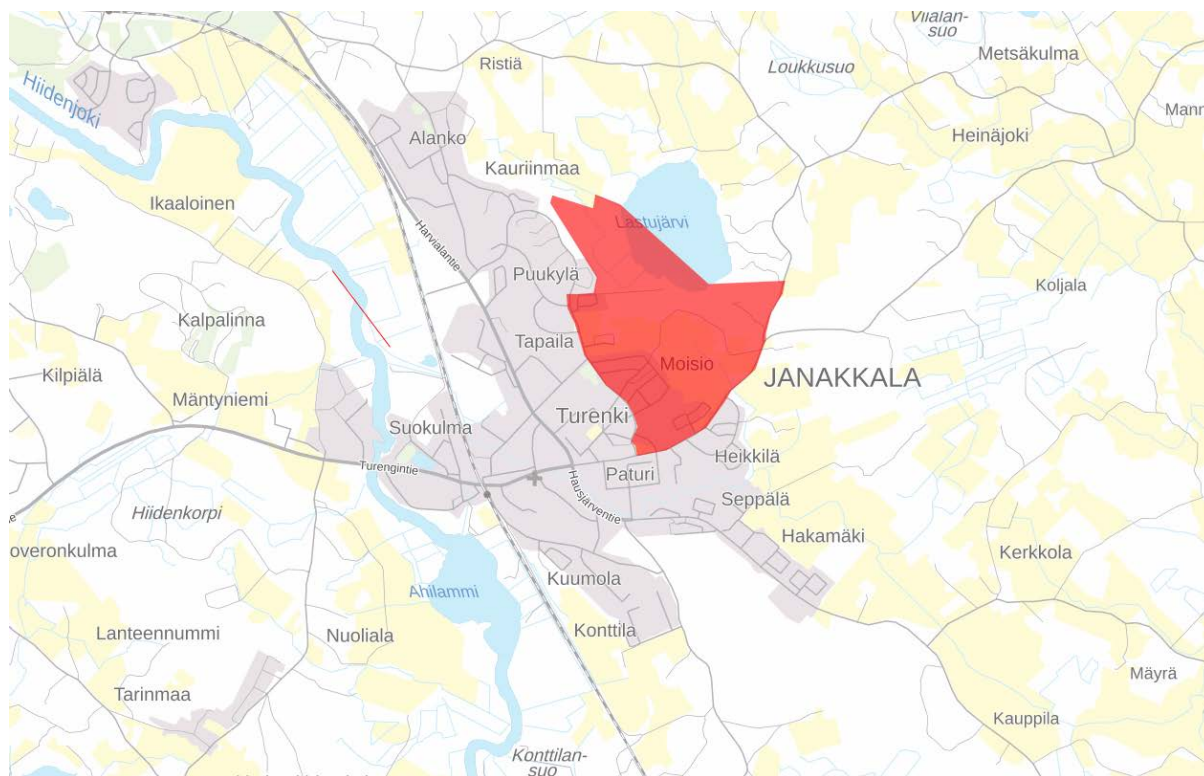
Tiivistelmä

Tämä selvitys käsittelee Moisio-Kyterin alueen rakennettua kulttuuriympäristöä ja maisemaa. Sen on tilannut Janakkalan kunta uuden osayleiskaavan laatimista varten.

Selvitys on toteutettu keväällä 2026. Selvitys perustuu arkisto- ja karttatyöskentelyyn sekä kenttätöinä aluetta havainnoiden ja dokumentoiden valokuvien.

Selvityksessä käydään läpi alueen historiaa ja rakennuskannan muodostumista 1700-luvulta nykypäivään. Selvitys tarkastelee myös alueen maiseman historiallista muodostumista ja nykytilaa.

Selvityksen tuloksena alueella on tunnistettu rakennuskannan näkökulmasta seitsemän kokonaisuutta, jolla voi katsoa olevan merkitystä paikallisesti. Yhdellä kokonaisuudella, Moisio -tyyppitaloilla voi katsoa olevan myös maakunnallista rakennuskulttuurista merkitystä.

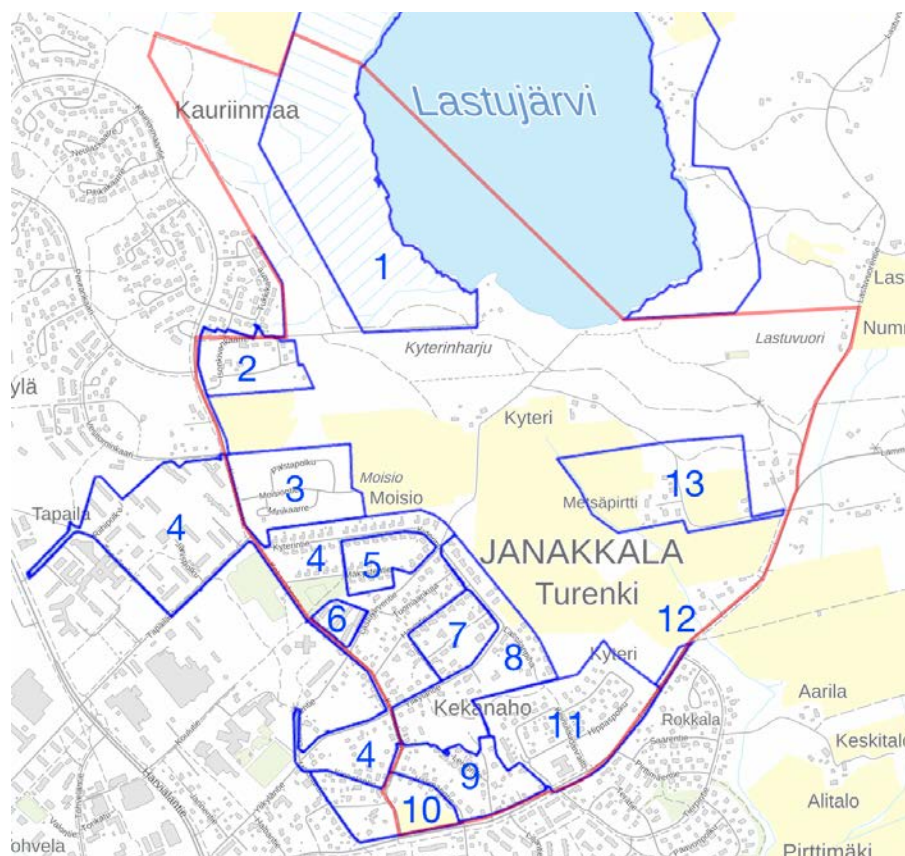
Lähestymiskartta, jossa havainnollistettu alueen sijainti suhteessa Janakkalan suurimpaan taajamaan, Turenkiin.
Pohjakartta: Maanmittauslaitos, 2026.

1 Johdanto

Tämän selvityksen on tilannut toimeksiantona Janakkalan kunta. Selvitys on Moisio-Kyterin alueelle kehitteillä olevan uuden kaava-alueen rakennetun kulttuuriympäristön alueidenkäyttölain mukainen selvitys. Selvityksen tekemistä on edellyttänyt aluevastuumuseona toimiva Hämeenlinnan museo. Selvityksen tarkoitus on tuoda esille alueen rakennetun kulttuuriympäristön arvot. Selvityksen on laatinut tutkija Juho Haavisto (FM).

Tarkastelualueen määrittely ja selvityksen luonne

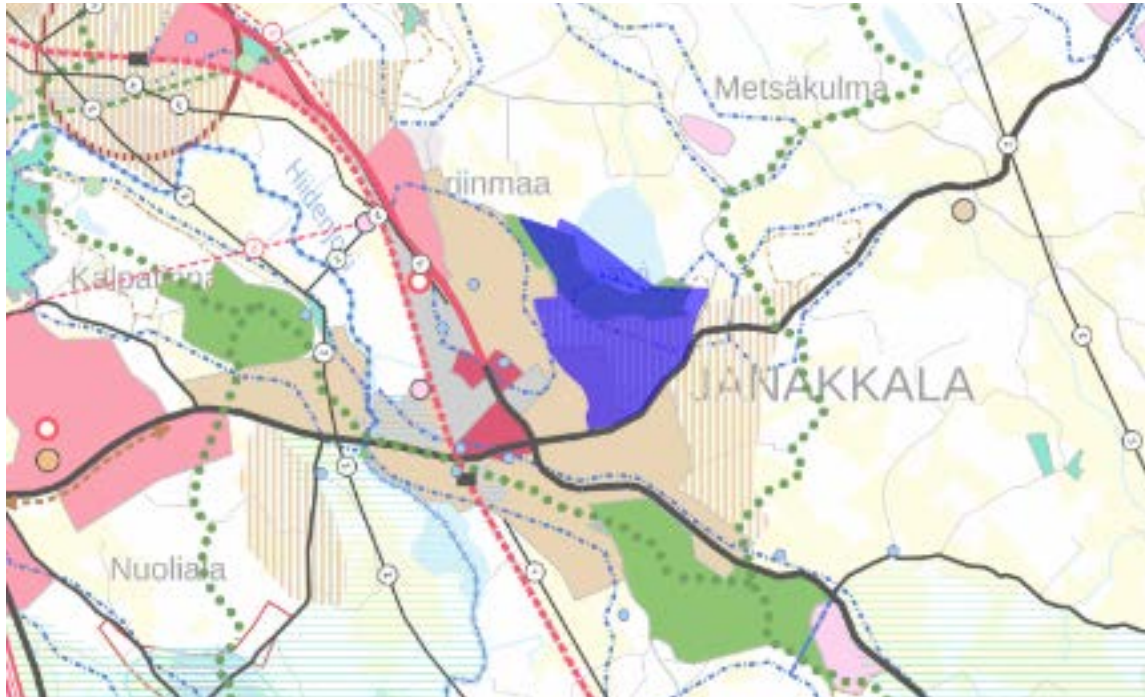
Selvityksen tarkastelualue sijoittuu Janakkalan Turengin taajamaan. Selvityksessä tarkastellaan kaavan vaikutuksia alueeseen kulttuuriympäristönä sekä hahmotellaan alueen kehityksen yleiset suuntaviivat 1700-luvulta tähän päivään. Selvitys on osayleiskaavatasoinen ja se pyrkii antamaan perustiedot alueen kokonaisuudesta ja tärkeimmistä rakennuskulttuurisista tai maisemallista piirteistä.

Tarkastelualue kartalla (punaiset äärioviivat) sekä nykyinen kaavatilanne viitteellisesti havainnollistettu alueella (siniset äärioviivat):

- 1 / Harvialan ranta-asemakaavan muutos ja osittainen kumoaminen, 2018
- 2 / Turengi, Kauriinmaa etelä, 2017 - 3 / Moisio, 2021 - 4 / Tapaila-Moisio, 1972 -
- 5 / K119-120, 1973 - 6 / Kortteli 130, 1988 - 7 / Kekanaho, 1995 - 8 / Turengi, Lassila, 2010
- 9 / Ylikylä, 1996 - 10 / Kekanahontie, 1995 - 11 / Turengi, Kyteri 1, 2013 - 12 / Turengin tiet, 2021
- 13 / Korttelit 910-913 "Paturi", 1994

Alue havainnollistettu tummalla sinisellä Kanta-Hämeen maakuntakaava 2040 (2019) otteen päällä. Alueella on maakuntakaavassa kaavamerkintä Taajamatoimintojen reservialue sekä virkistysalue.

Selvitystyön metodologia ja lähteet

Selvitys on laadittu noudattaen normaalia historian sekä arkkitehtuuri- ja aluetutkimuksen akateemista metodiikkaa, johon kuuluu tietojen koostamista mm. tutkimuskirjallisuuden ja aiempien selvitysten kautta sekä alkuperäisiin lähteisiin, kuten asiakirjoihin ja kartta-aineistoihin, perehtymistä.

Tärkeimmät aluetta kuvaavat alkuperäislähteet ovat siksi kartat ja kaava-aineistot, Sotamuseon viistoilmakuvakokoelman valokuvat sekä maanmittauslaitoksen historiallisten ilmakuvien kokoelma. Tutkimuslähteet ovat alueen historiallisia yleisesityksiä. Alueella ei ole tehty aiemmin rakennushistoriallisia inventointeja, mutta alueesta on olemassa maisemakartoitus¹.

Tärkeä osa selvitystä on myös nykytilan tarkastelu, jota tulkitaan suhteessa alkuperäislähteiden luentaan. Nykytilan tarkastelu on toteutettu valokuvaamalla kohdealueen keskeisiä visuaalisia näkymiä ja samalla havainnoiden sen oleellisia piirteitä. Maantasokuvien lisäksi nykytilaa on tarkasteltu drone-kuvauksen kautta. Valokuvaus on suoritettu 13.3.2026 ja 17.3.2026, jonka lisäksi kenttähavaintoja on täydennetty lyhyemmällä käynneillä alueella maaliskuu-kesäkuun 2026 aikana. Selvityksen valokuvat ovat tekijän ottamia, jos ei toisin mainita.

¹ TURENGIN ITÄOSAN YLEISKAAVA I. MAISEMA-ARVIOINTI JA LUONTOKARTOITUS. Janakkalan kunta, 2010. Christof Siivonen

2. Moisio-Kyterin alueen historian ja nykytilan tarkastelu

2.1 - Alueen historian yleispiirteitä

Kaava-alueen pohjoiset osat Lastujärven kohdalta pohjoiseen ovat kuuluneet jo lakkautettuun Vanajan kuntaan, mutta selvyiden vuoksi käsitellään aluetta tässä selvityksessä lähinnä Janakkalan näkökulmasta.

Janakkala on yksi maamme vanhimpia pitäjiä ja sijoittuu Vanajan vesistöalueelle, joka on ollut keskeinen ihmisen toiminta-alue maassamme jo esihistoriallisella ajalla.

Rautakaudesta muistuttavat yhä alueen linnavuoret ja keskiaikaisena maamerkkinä toimii Janakkalan Pyhän Laurin kirkko. Alueen maaperä on hiesuinen, joten alue lienee myös varhaisimpia pysyvään maanviljelykseen käytettyjä seutuja maamme sisäosissa.

Hämeenlinnasta etelärannikolle Turengin seudun läpi johtavan tie on muodostunut yleiseksi tieksi viimeistään 1400-luvun alkupuolella ja on ollut yksi maamme pääväylistä vuosisatoja vesistöväylän rinnalla.

Kunnan myöhemmälle kehitykselle oleellista ovat olleet niin ikään hyvät kulkuyhteydet: 1860-luvulta lähtien rautatie ja 1900-luvulla yksi maamme pääteistä Helsingin ja Tampereen välillä. Tämä on mahdollistanut alkuaan agraarisen kunnan kehittymisen myös teollisuuden saralla ja tätä myötä laajemmin eri palveluelinkeinojen osalta.

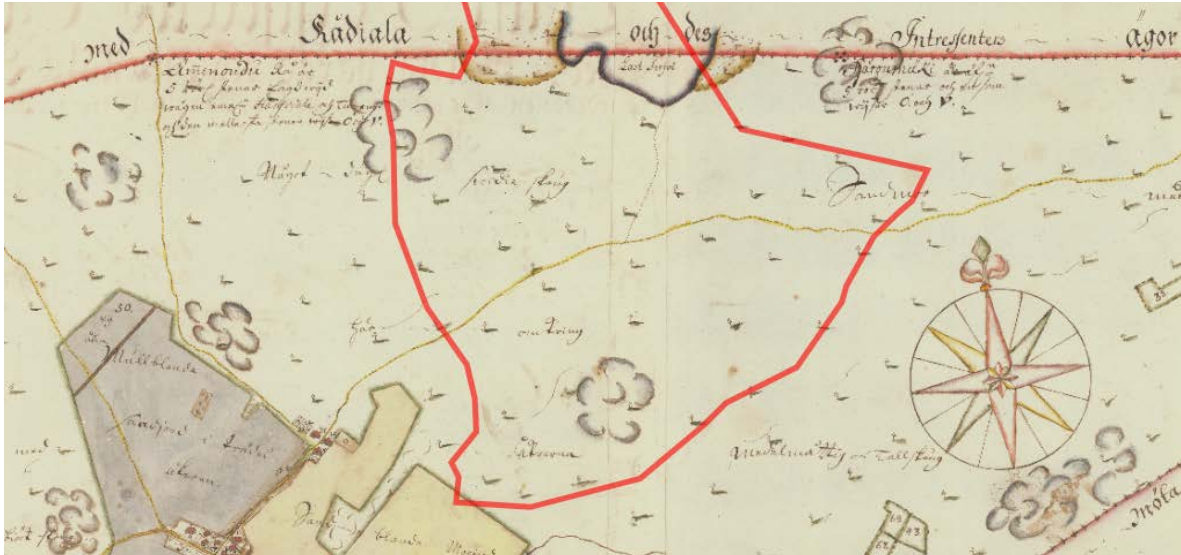
Turengin alueelle yleistä on ollut kartanoiden suuri rooli maanomistuksessa. Moisio-Kyterin tarkastelualue on kuitenkin vanhan ryhmäkylämäisen kokonaisuuden ilmentymä, joka on muuttunut 1800-luvulla isojaon myötä erillistiloiksi. Alueen pohjoisosat, jotka ovat kuuluneet aikanaan Vanajan kuntaan ovat olleet läheisen Harvian kartanon maita.

Turengin alueelta tunnetaan 1500-luvulta lähtien 17 itsenäistä tilaa, joista 1900-luvulle tultaessa jäljellä oli vain viisi.² Myös Kyteri-Moision alue on ollut näiden tilojen maita.

² Kerkkonen 1973, s. 221.

2.2 - Moisio-Kyterin alueen yleinen kehitys uuden ajan alusta nykypäivään

Alueen pääpiirteet kuvataan seuraavassa karttojen ja saatavissa olevien arkisto- ja tutkimuslähteiden valossa. Moisio-Kyterin alueen vanhimmat kartta-asiakirjat ovat 1700-luvun alusta. Vuosien 1782-1836 isojako on vaikuttanut alueen kehitykseen vahvasti luoden pohjan alueen maanomistukselle.

Yksi vanhimpia aluetta kuvaavia karttoja 1700-luvun alkupuolelta, jossa mainitaan tarkastelualueella toimineita tiloja. Tarkastelualueelle ei ole piirretty rakennuksia tai peltoa. Se on ollut metsäistä yhteismaata, jota on mahdollisesti kaskettu. Tiestö ryhmäkylältä on kulkenut alueen läpi, nykyisin se kulkee alueen kaakkoisreunaa.³

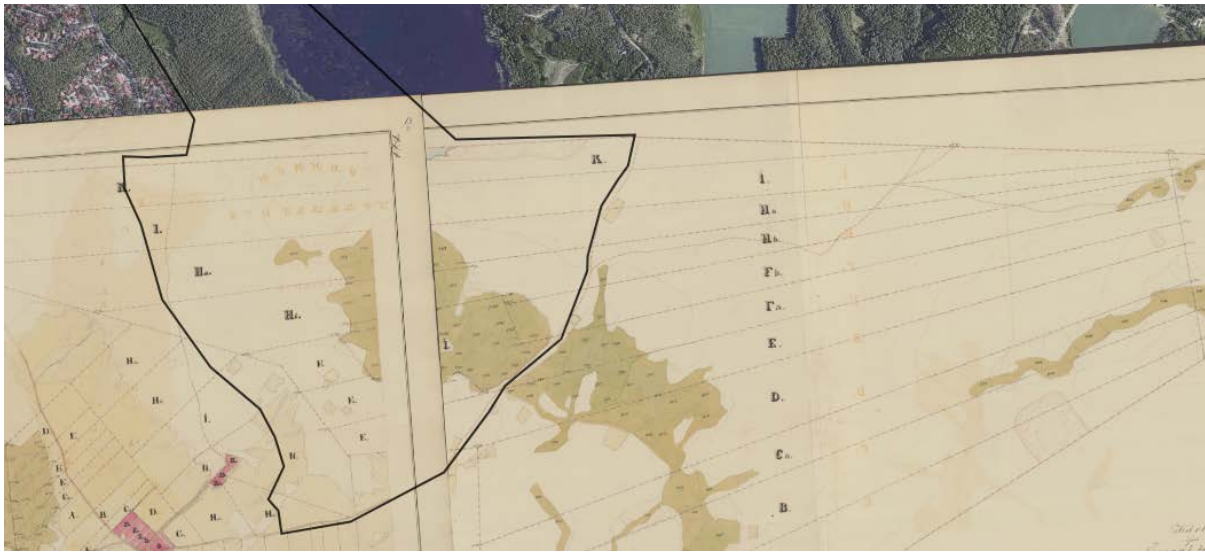

Yksityiskohtakuva Janakkalaa kuvaavasta 1700-luvun lopun kartasta.⁴ Tarkastelualue merkittynä karttaan hyvin viitteellisesti - 1700-luvun kartan mittasuhteet poikkeavat huomattavasti myöhempien karttojen tarkkuudesta.

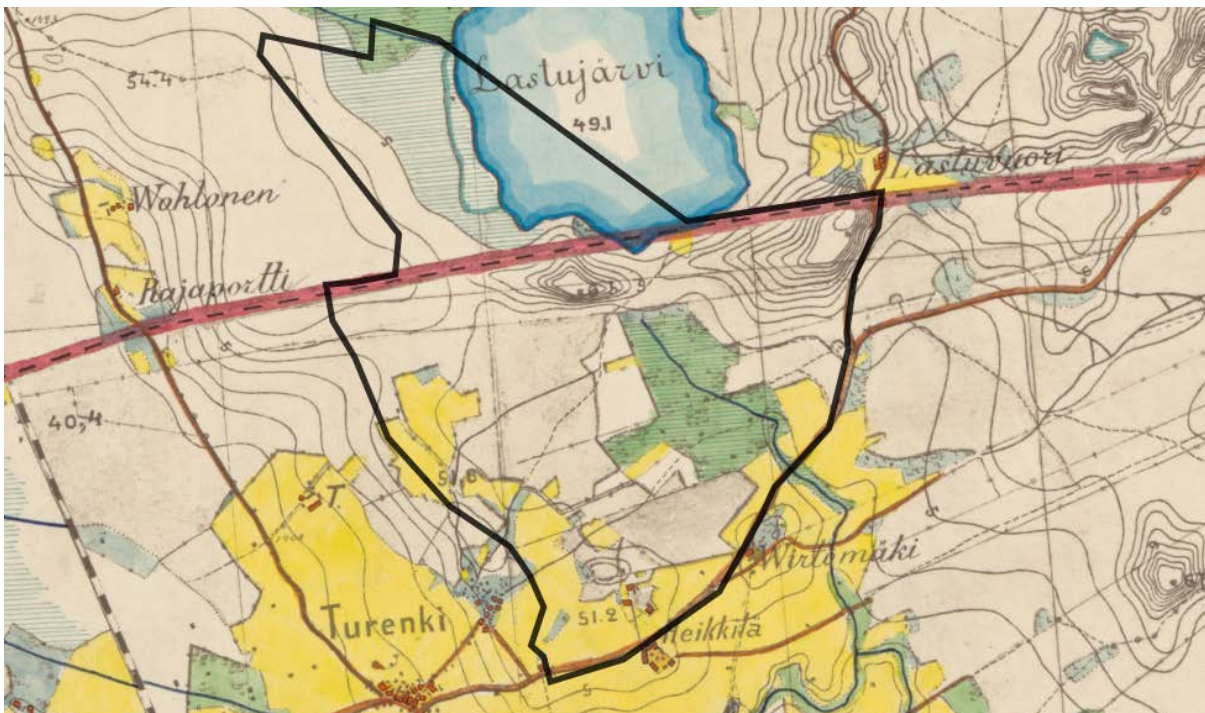
³ H23:13/1-2 Turenki; N:ot 1-11, tiluskartta ja selitys (1705-1705). MHA U Uudistuskartat ja -asiakirjat (sarja). Kansallisarkisto.

⁴ MHA, Ida. 4 En del af Janakkala socken Tawastehus Län(1770-1780). Maanmittaushallituksen historiallinen kartta-arkisto (sarja) Kansallisarkisto.

Kyliä paikat lienevät myöhempiä merkintöjä. Oleellisia havaintoja ovat alueen eteläalueen Lammintien linjaus, Lastujärven länsipuolella Lastuvuori ja mahdollinen tila siellä sekä niityksi/peltoalaksi merkitty vihreä alue.

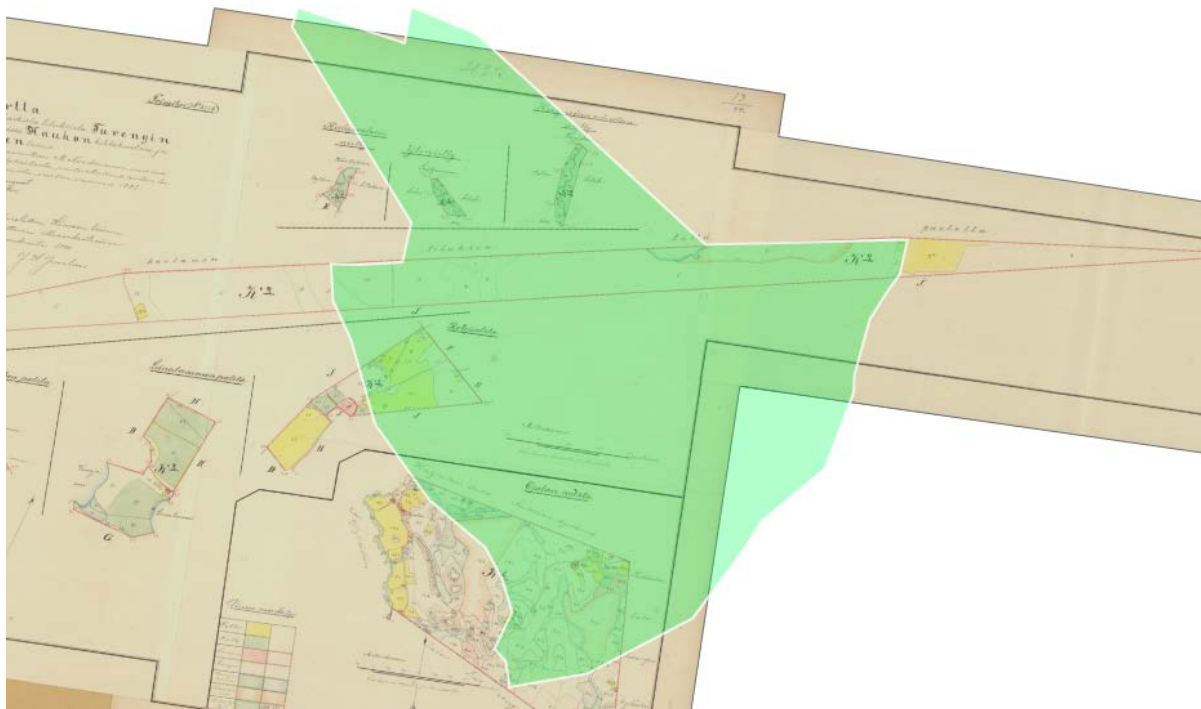

Isojakokartoista koostettu kompositio, jossa määriteltynä eri maatalojen alat (1830-1836), jotka näkyvät kapeina kaistaleina tarkastelualueilla.⁵ Tässä esitetyt talojen nimet toistuvat jo 1700-luvulta. Säteittäiset rajat ovat yhä hyvin nähtävillä alueen kiinteistörajoissa. Ilmakuva: Maanmittauslaitos. Isojaon kartat: Maanmittaushallituksen uudistusarkisto. Kansallisarkisto. Ilmakuva: Maanmittauslaitos.

Moisio-Kyterin alue vuoden 1884 kartassa. Kartalla näkyvät Heikkilän, Wirtamäen ja Lastuvuoren kylät / tilat. Alue on siis alkanut rakentua ja pellot laajeta 1800-luvun alkupuoliskolla. Isojaon seurauksena kaikkialla Suomessa alkoivat kyläyhteisöt hajota ja erillistilat yleistyä. Kartan keltaiset alueet merkitsevät peltoa, vihreät niittyjä. Topografikarttojen kokoelma. Kansallisarkisto.

⁵ Kartan kirjainten selitteet tarkastelualueella: K = Haldia / Haltia; I = Kinnala; Ha = Mäkelä; Hb = Mäkelä; Fb = Lassila; Fa = Lassila; E = Rokkala; D = Leppälä; C = Tapaila; B = Toffel / Tohvela; L = Heikkilä

Havainnollistus, jossa tarkastelualue Haltialan tilan lohkomisasiakirjan päällä. Asikirja vuodelta 1897. Haltialan kapea kaistale on ollut Janakkalan pitäjän ja Vanajan rajalla kartan laatimisaikana. Asikirjasta selviää, että alueen pohjoisosaa on ollut Harvialan kartanon maita. Maanmittauslaitoksen uudistusarkisto. Kansallisarkisto.

Tiluslohkominen.

Hämeen läänin maaherra on vahvistanut tiluslohkominen, joilla Syrjän perintötilalla Lopen pitäjän Lyyliäisten kylässä on eriotettu Suomaa nim. uusi tila. — Hyrryn perintötilalla Lopen pitäjän Pilpalan kylässä on eriotettu Päivölä nim. uusi tila. — Niemelän perintötilalla Lopen pitäjän Sajaniemen kylässä on eriotettu Vierevä nim. uusi tila. — Kalhian perintötilalla Lopen pitäjän Salon kylässä on eriotettu Ihantola nim. uusi tila. — Kunnan Mäkelän perintötilalla Janakkalan pitäjän Turengin kylässä on eriotettu **Kyteri I**, **Kyteri II** ja **Kyteri III**, Metsämaa, Kulmala 2, Kotirinne ja Mäkirinne nim. uudet tilat. — Marttilan perintötilalla Janakkalan pitäjän Kernaalan kylässä on eriotettu Haapala ja

Huutokauppa

joka pidetään maanantaina 11 p:nä toukok. 1936 klo 10 Turengin kylässä **Kyteri** nimisellä lohkotilalla myydään koko irtaimisto: 3 hyvälypsyistä lehmää, joista 1 kantakirjassa (rasva prosentti hyvä), 1 hieho, separaattoreita, kirnuja, talouskalustoa, huonekaluja, naisen pito, ja liinavaatteita, makuuvaatteita y.m. taloustavaraa. — Huudot paikalla maksettava.

Kalle Koskinen.

Lehtileikkeesomua Hämeen Sanomista 1930-luvulta: alueen lohkominen jatkuu ja sen myötä myös alueelle muodostuu uutta rakennuskantaa lohkotilojen muodossa. Mahdollisesti 1930-luvun lama tai muutto toiselle paikkakunnalle on aiheuttanut tarpeen huutokaupalle yhdessä lohkotiloista.

Ilmakuva vuodelta 1938, jonka päälle on sovitettu tarkastelualue. Kuvasta hahmottuvat isojaon kaistalemaiset tilojen jaot. Asutus on ollut maatilamaista: tiloja ja niihin liittyviä mäkitupia. Ilmakuva: Maanmittauslaitos.

Ilmakuva vuodelta 1949. Tarkastelualueella ei suuria muutoksia, mutta asutus Turengin keskustan suunnalta on lisääntynyt. Ilmakuva: Maanmittauslaitos.

Ilmakuva vuodelta 1959. Kuvasta näkyy miten Lastumäentien ja Välimäentien alueet ovat alkaneet rakentua 1940-1950-luvuilla. Ilmakuva: Maanmittauslaitos.

Ilmakuva vuodelta 1982. 1960-luvun Moision -tyyppitalojen asuinalue on selkein muutos alueella. Muu rakentaminen on ollut lähinnä täydentävää. Ilmakuva: Maanmittauslaitos.

Ilmakuva vuodelta 2001. Alueen rakentaminen on jatkunut johdonmukaisesti, mutta maltillisesti. Ilmakuva: Maanmittauslaitos.

Ilmakuva vuodelta 2023. Alue on saanut 2000-luvulla varsin runsaasti uutta asutusta ja rakentuu edelleen. Turengin kasvu ympäristöönsä näkyy hyvin tarkastelualueesta kaakkoon ja luoteeseen. Ohuet viivat osoittavat isojaon aikaista maanjakoa, joka vaikutukset alueen maankäyttöön ovat yhä nähtävissä. Ilmakuva: Maanmittauslaitos.

3. Moisio-Kyterin alueen rakennetun kulttuuriympäristön nykytilan tarkastelu

Moisio-Kyterin alueen nykytilasta muodostuu yksityiskohtainen kuva tarkastelemalla aluetta kenttäkäynneillä, tutkimalla kiinteistörekisteriaineistoja tutkimalla ja tarkastelemalla edellä esitettyjä kartta- ja ilmakuvia. Jotta kokonaisuus ja alueen kehitys olisi yleistasolla helposti hahmotettavissa, käsitellään sitä vuosikymmenten tarkkuudella, vaikka rakentaminen alueella ei ole aina ollut aivan niin selkeärajaista.

Varsinainen 1800-lukua edeltävä ryhmäkylämäinen rakennuskanta sijoittuu alueen ulkopuolelle, lounaaseen. Isojakon ja myöhemmin tilojen lohkominen hajotti vähitellen historiallisen kyläasutuksen lähempänä Turengin nykyistä keskustaa. Tämä on varsin yleinen kehityskulku kaikkialla maassamme 1800-luvulta lukien. Isojakoa seurannut vaihe alueella on 1930-luvun asutustilojen lohkominen (punaiset pisteet).

Toinen tyypillinen kehityskulku on keskustaajaman, tässä Turengin, levittäytyminen 1900-luvun aikana vähitellen maatalouden käytössä olleille pelloille. Tämä on tapahtunut varsin järjestelmällisesti ja hallitusti, ilmeisesti noudatellen kaistalemaisesti myös maanomistusoloja. Tässä taajamamaisemmassa kehityksestä ensimmäinen vaihe Moisio-Kyterin alueella on jälleenrakennuskauden tyyppitaloalueen (ns. rintamamiestaloalueen) rakentuminen alueelle 1940-luvulta lähtien. 1950-luvulla rakenneettiin jonkin verran myös Lammintien varteen.

Seuraava selkeä erottuva rakennusvaihe on 1960-luvun yhtenäinen Moisio -tyyppitalojen alue sekä 1960-1970-luvun täydennysrakennus aiemmin tyhjäksi jääneille tonteille. Tämä näkyy yllä olevalla kartalla tilkkumaisina lisinä pääasutusalueella, mutta myös peltoalueen itäreunalla.

1980-1990-luvuilla alue täydentyi ajalle tyypillisillä pientaloilla: punatiili vaihtui vaaleaan katiiliin ja harjakatot aumakattoihin. Rakentamista tehtiin pääosin jo olemassa olevien teiden (Kyterintie, Lastujärventie, Tuomaankuja, Hovintie, Ylikyläntie) jatkoksi.

2000-luvulla alueen rakennuskanta laajenee itään. Enin uusi rakentaminen sijoittuu tarkastelualueen keskivaiheille, Kyteri 1 -kaava-alueelle (2013), muodostaen uusia kortteleita ikäänkuin Kyterintien jatkoksi. Ajalle tyypillisten vaaleiden pientalojen lisäksi alueelle sijoittuu myös Kyterinhovin palvelutalo.

Uusinta kerrostumaa edustavat myös ns. minitonttien ja päiväkodin alue (Moisio 1 -kaava-alue, 2021) sekä alueen pohjoisosan pientalorakentaminen (Kauriinmaa - etelä -kaava-alue, 2017). 2000-luvulla myös agraariin maisemaan on perustettu yksi uusi asuinkiinteistö, peltoalueen pohjoisosaan.

Seuraavassa eri alueita on tarkasteltu visuaalisesti, pyrkien esittelemään rakennuskannan edustavia ominaispiirteitä ja alueen yleistä ilmettä. Käsittely on kronologinen ja jakautuu seuraavan sivun havainnollistuksen jälkeen omiksi käsittelyluvuikseen.

Maanmittauslaitoksen ilmakuvaan havainnollistettu Moisio-Kyterin alueen rakennuskannan muodostuminen:

- **Punaiset pisteet** = -1945, sotia edeltävät rakennukset;
- **Siniset pisteet ja alueet** = 1940-1950-luvun rakennuskanta;
- **Violetti alue** = 1960-70-lukujen rakennuskanta;
- **Punaiset alueet** = 1970-1990-lukujen rakennuskanta;
- **Vihreät alueet** = 2000-luvun rakennuskanta
- Valkoiset pisteet = purettuja rakennuksia 1930-2000, pääosin latoja

3.1 - 1900-luvun alkupuoliskon rakennuskanta 1900-1940

Kenttä- ja tutkimustyöiden pohjalta tarkastelualueelta tunnistettiin kahdeksan 1900-luvun alun rakennusta, jotka liittyvät alueen maanviljelykäyttöön. Tiedot rakennusajoista ovat kiinteistörekisteristä, sekä vanhoista orto- ja viistoilmakuvista.

Tarkastelualueen välittömässä läheisyydessä sijaitsee myös viisi vanhempaa pihapiiriä, jotka ovat samaa vanhempaa alueen agraarista kokonaisuutta.

1900-luvun alkupuoliskon rakennukset ovat usein perustettu lohkokiville ja ovat hirsirakenteisia. Osa rakennuksista on suurehkoja tilojen päärakennuksia, mutta myös pienempiä rakennuksia on säilynyt, jonka lisäksi alueella on kaksi aikakauden latorakennusta ja yksi navetta- ja kanala-rakennus.

Maanmittauslaitoksen ilmakuva, jonka päälle havainnollistettu maaseutumaista rakentamista edustavat rakennukset punaisin pistein. Tarkastelualueen ulkopuolinen alue on vaalennettu. Valkoiset pisteet ovat jo purettuja rakennuksia.

Drone-kuva tarkastelualueen luoteiselta reunalta. Kuva Turengin keskustan suuntaan. Etualalla Mäkelän tila, jonka lato / aitta jää tarkastelualueen puolelle. Etualan pelto kuuluu samaan kiinteistöön.

Tarkastelualueelle jäävä lauta- ja hirsirunkoinen lato tai aitta kertoo 1900-luvun alun Janakkalasta. Rakennus toimii myös eräänlaisena maamerkinä sitä kiertävän Kekanhahontien varressa.

Yksityiskohta viistoilmakuvasta, jossa näkyy Lammin tien varrelle sijoittuvia tiloja ja asumista 1930-luvulla. Oikealla Rokkilan tila. Kuva: Sotamuseo / Ilmavoimien kuvakokoelma.

Esimerkki 1900-luvun alkupuoliskon maatilasta, Metsäpirtintie 10, alueen koillisosassa.

Yksityiskohta vuoden 1938 ilmakuva, jossa näkyvät mäellä olevat Kekanahon mäen sivussa sijainneet rakennukset sekä Mäkelän tilan tarkastelualueelle jäänyt lato. Kuvassa Lammintien eteläpuolelle jäävä Rokkilan maatila on kokonaan purettu rivitalojen tieltä. Ilmakuva: Maanmittauslaitos.

Vinkintien ja Kekanahontien välisellä alueella on muutamia vanhempia asuin- ja piharakennuksia. Kuvan keskivaiheilla sijaitseva punainen kaksipiippuinen rakennus Untonkujan päässä edustaa alueen 1920-1930-luvun rakennuskantaa.

1925 valmistunut asuinrakennus on Moisio-Kyterin alueen vanhimpia. Leivontie 5.

Pihapiiriin kuulunut pieni navetta/talli on siirtynyt osaksi vastapäistä kiinteistöä. Moderni päärakennus on 2000-luvulta. Leivontie 8.

3.2 - 1940- ja 1950-luvun rakennuskanta

Sotien jälkeinen, ns. jälleenrakennusaika näkyy alueella selkeänä omana kerrostumanaan. 1940-1950-luvuilla omakotitalorakentaminen oli kiivasta väestömäärän lisääntyessä rajusti ja kun rauhan ehtona Neuvostoliitolle luovutettujen alueiden karjalaiset tarvitsivat uusia koteja. Ajan rakennuksille on tyypillistä vahva tyyppipiirrustusten käyttö ja ne usein muistuttavatkin perusmuodoiltaan toisaan. Puhekielisemmin rakennukset tunnetaan ns. rintamamiestaloina. Rakennuskanta myös tarkastelualueella edustaa suurelta osin tätä tyypillisesti puolitoistakerroksista puurakenteista pientaloa, jossa oleellista on keskimuurin mukaan jäsennetty huonejako. Rakennukset ovat tästä syystä usein kuutiomaisempia kuin niitä edeltäneet tai seuranneet rakennukset. Katto on aina selkeä harjakatto.

Moisio-Kyterin alueella tämän aikakauden rakennukset sijoittuvat selkeästi Kekanahontien varrelle, Tuomaankujalle, Hovintielle, Lastumäentielle sekä Välimäentielle, jossain määrin myös Ylikyläntielle ja Leivontielle. Alueelta tunnistettiin myös muutamia keskuslämmityspohjaiseen (koksi, myöhemmin usein öljylämmitys) tilaohjelmaan perustuvia aikakauden rakennuksia. Nämä ovat usein hieman matalampia ja rungoltaan pidempiä kuin perinteiset tyyppitalot ja rakennettu 1950-luvulla, enteillen 1960-luvun matalampaa rakentamista.

Maanmittauslaitoksen ilmapäätelmä, jonka päälle havainnollistettu 1940-1950-luvun rakennukset ja rakennusalueet sinisin aluein ja haja-asutusalueella pistein. Tarkastelualueen ulkopuolinen alue on vaalennettu.

Asutus on muodostunut sekä asutustilojen, että Kekanahontiestä poikkeavien teiden varrelle. Lammintien varren vanha asutuskanta on täydentynyt uudisrakennuksilla.

Välämäentie kaakosta. Välämäentie on ensimmäisiä alueelle rakentuneita asuinalueita 1900-luvun alun maaseutumaisen asutuksen jälkeen.

Näkymä Välämäentielle Kekanahontien suunnalta edustaa jälleenrakennuskauden asumisen ihanteita parhaimmillaan.

Kekanahontien 1950-luvun rakennuskantaa hieman pohjoisempaa.

Näkymä Palokärjenkujalle, jossa 1950-luvun asuinrakennus.

Oikealta vasemmalle: Hovintie, Tuomaankuja ja Lastujärventie. Näille kolmelle väylälle sijoittuu paljon 1940-1950-luvun rakennuskantaa, jonka ympärille on sittemmin muodostunut uudempia kerroksia.

Kuva Välämäentieltä, jossa kahden 1940-1950-luvun asuinrakennuksen väliin jäänyt tyhjä tontti on saanut 1970-luvulla yhtäläillä omalle ajalleen tyypillisenä erottuvan pientalon.

3.3 - 1960-1970-luvun rakennuskanta

1960-1970-luvun asuinrakentaminen on usein edellisiä vuosikymmeniä matalampaa ja linjakkaan pienipiirteistä. Omakotitalorakentaminen on pääosin puurunkoista, mutta usein rakennuksissa on tiilistä muurattu julkisivu tai pääty. Erilaiset rakennuslevyt yleistyvät sekä julkisivumateriaaleina että katemateriaaleina, yleisimpänä ja tunnetuimpana mineriitti. Lämmitysmuotona on usein vesikiertoinen keskuslämmitys, jossa energianlähteenä öljy. 1960-1970-luvuilla ryhdyttiin rakentamaan myös tasa- ja pulpettikattoja. Yleensäkin katot ovat ajan rakennuksissa hyvin loivia. Näitä yleispiirteitä noudattelevat myös Moisio-Kyterin alueen ajan asuinrakennukset.

Suurin yksittäinen 1960-1970-lukuinen asuinrakennuskokonaisuus Moisio-Kyterin alueella on Kyterintien ja Mäkystentien 1960-luvun tyyppitalojen muodostama yhdenmukainen omakotitaloalue, joka on säilynyt varsin hyvin ja kertoo ajan asumisen ihanteista ja tehokkaaseen asuntosuunnitteluun liittyvistä periaatteista. Alue on 1800-luvun lopulta asti ollut kunnan omistama Kunnan-Mäkelän tila, jota on aluksi vuokrattu tonteiksi 50-vuodeksi. Rakennuslupien joukossa löytyy myös erikseen anomuksia Lääninhallitukseen poikkeusluvan saamiseksi kaavoittamattomalle alueelle. Muu ajanjakson 1960-1970 rakentaminen on pistemäisempää ja täydentävää rakentamista. 1970-luku toi alueelle myös uuden rakennustyyppin: Lastujärventien ja Kekanhaontien kulmaan rakennetut kaksi rivitaloa.

1960-1970-luvun asuntorakentaminen on ollut Moisio-Kyterin alueella 1960-lukuisen tyyppitaloalueen lisäksi lähinnä pistemäistä ja täydentävää.

Kyterintien rytmikkäitä Moisio -tyyppitalon julkisivuja. Suuri mänty toimii eräänlaisena maamerkkinä alueella.

Moisio -tyyppitalojen julkisivuissa vuorottelevat rappaus, tiili, puu ja rakennuslevyt.

Moisio-tyyppitalojen jatkona Kyterintiellä alkaa 1970-1980-lukuisten omakotitalojen sarja. Kuvassa oleva 1975 valmistunut pientalo edustaa tyyllisesti hyvin näitä usein aumakattoisia puurakenteisia tiiliverhoiltuja omakotitaloja.

Välimäentien 1950-luvun tyyppitalojen jälkeen on tyhjälle tontille 1972 valmistunut niukkalinjaisuudessaan tyylikäs matalaprofilinen omakotitalo. Vastaavia tyhjäksi jääneitä tontteja on rakennettu 1970-luvulla siellä täällä Moisio-Kyterin alueella.

Tarkastelualueen itäreunan peltomaisemaan valmistui myös 1970-luvulla muutamia asuinrakennuksia. Kuvassa Nurmikuja 4.

1970-luvulla kohdealueelle rakentuivat ensimmäiset rivitalot. Tätä talotyyppiä edustivat Lastujärventien ja Kekanahontien kulmassa sijaitsevat kaksi rivitaloa. Rakennusten katto on muutettu tasakatosta harjakatoksi 2000-luvun alussa. Kohteeseen on takapihalle myöhemmin rakennettu myös katetut verannat.

3.4 1980-1990-lukujen rakennuskanta

1980-1990-lukujen rakennuskanta jatkaa 1960-1970-lukuista linjaa, mutta etenkin omakotitalot saivat lisää kokoa ja kattojen harjat nousivat aiempaa korkeammaksi. Usein rakennukset etenkin tasaisille tonteille rakennettaessa ovat yksikerroksisia. Näin myös Moisio-Kyterin alueella. Aikakauden pientalojen tunnistettavia piirteitä ovat tiiliseinät ja harjakatot. Rakenteellisesti rakennukset ovat puuta ja perustettu betonille. Kellarit muuttuvat harvinaisiksi. Vaalea tasainen tai pinnaltaan murrettu kahitiili yleistyi 1980-luvulla, mutta myös tummanruskeaa tai keltaista tiiltä tapaa usein. Täyssähkölämmitys yleistyi vuosisadan loppua kohti öljylämmityksen rinnalla.

1980-1990-lukujen rakentaminen Moisio-Kyterin alueella sijoittuu jatkeeksi jo olemassa oleville kaduille ja väylille, esimerkiksi Kyterintielle. Rivitalokanta täydentyi 1980-luvulla Kekanahontien varteen sekä Vinkintien päässä sijaitsevilla rivitaloilla.

1980-1990-luvun rakennuskantaa Moisio-Kyterin alueella. Kuvasta hahmottuu, miten rakentaminen on ollut täydentävää ja tielinjoja jatkavaa. 1980-1990-lukujen rakennuskanta muodostaa kaksi yhtenäistä visuaalista kokonaisuutta, etenkin Kyterintiellä ja Hovintiellä.

Kyterintiellä 1970-luvun lopun, 1980-luvu ja 1990-luvun omakotitalot muodostavat varsin eheän kokonaisuuden.

1980-luvun alussa Vinkkitien päähän rakennettiin myös rivi/paritaloja.

Suhteessa Moisio-Kyterin alueen lähellä olevaan rakennuskantaan, on tarkastelualue varsin pientalovoittoinen. Viimeisin asunto-osakeyhtiömuotoinen rivitalokokonaisuus on 1980-luvun lopulta ja se sijoittuu miellyttävästi läheisen puiston jatkoksi.

Ylikyläntie 3 on alueelle hieman epätyypillinen, sillä se on kaksikerroksinen, suuren mittakaavan omakotitalorakennus. Julkisivussa on hyödynnetty kertaustyylinomaisesti pylväsaiheita. Kahitiilisenä ja aumakattoisena rakennuksena se toistaa ajan rakentamisessa ja Moisio-Kyterin alueella 1980-1990-luvuilla yleistyneitä teemoja.

Hovintien kaakkoispuoli on 1980-1990-luvun rakennuskantaa. Luoteinen vastapuoli sen sijaan on 1940-1950-lukuisten tyyppitalojen takapihaa, joista ainakin yhdessä on avattu pihaanajo myös Hovintien puolelle.

Kiuruntie ja Käenkuja jäävät Hovintien ja Ylikyläntien väliin. Rakennuskanta vaihtelee 1970-lukuisesta 2000-lukaiseen. Yhtenäistä ilmettä luovat harja- ja aumakatot ja vaaleat julkisivumateriaalit.

3.5 2000-luvun rakennuskanta

2000-luvun asuinrakentamisessa Suomessa on tunnistettavissa kaksi erilaista virtausta. Monet rakennukset pyrkivät tiettyyn perinteiseen omakotitalon malliin. Toisaalta on paljon modernia piirteitä korostavia "design"-asuinrakennuksia. Näiden ääripäiden välille mahtuu myös paljon vaihtelua. Yhteisiä piirteitä ovat laajentuneet ikkunat ja usein puujulkisivu. Uutena värinä 2000-luvulla asuinrakennuksiin on tullut myös Moisio-Kyterin alueelle tumma harmaa ja musta..

2000-luvun rakennuskanta Moisio-Kyterin alueella jakautuu neljään eri alueeseen:

- Tarkastelualueen eteläosaan, Lammintien varteen, on rakentunut korttelimainen pientalojen kokonaisuus, Kyteri 1 -kaava-alue, johon kuuluu myös palvelutalo Kyterinhovi.
- Tarkastelualueen pohjoisin asuinalue, Kauriinmaa etelä -kaava-alue, on myös yhtä 1960-lukuista rakennusta lukuun ottamatta hyvin tuoretta rakentamista.
- Kekanahon tiestä itään poikkeava asemakaava-alue, Moisio 1, sisältää on mm. minitontteja ja päiväkodin.
- Neljäs oma kokonaisuutensa ovat peltomaiseman reunoille rakennetut 2000-luvun uudisrakennukset, jotka sijoittuvat vanhemman rakennuskannan yhteyteen. Näistä yhdellä on voimassa oleva kaava, Paturi 1.

2000-luku on tuonut tarkastelualueelle uutuutena myös julkista rakentamista päiväkodin ja palvelutalon muodossa.

Moisio-Kyterin alueen 2000-luvulla rakentuneet osat noudattelevat tuoreimpia asemakaavoja.

Isokivenkaarten uudisrakentamista Kauriinmaa etelä-alueella. Epäsäännönmukainen kattotuoli on mahdollistanut rakennuksen massa- "sisäänvedetyn" verannan ja modernin ilmeen, jota voisi kutsua jopa ekspressiiviseksi.

Moisio 1 - aluetta rakentumassa. Kaksi etualalla olevaa rakennusta ovat tyyliään perinteisempiä. Näkymä muistuttanee aikaisempia vuosikymmeniä, joiden peltomainen autuus on vähitellen muuttunut puutarhojen vehreydeksi.

Kyteri 1 -asemakaava-alue on hyväksytty 13.1.2013. Rakentamattomia tontteja on vielä tarkasteluhetkellä seitsemän, 23 on rakennettu.

Kyteri 1 -alueen musta-valko-harmaata modernia 2000-lukuista ilmettä.

Hippoksenpolun kaksikerroksiset pientalot. Sarjassa on neljä suurin piirtein samanlaisella massalla ja taitekatolla suunniteltua rakennusta. Pellon suuntaan on tehty maansiirtoin hieman kumpumaista maisemaelementtiä, aihe toistuu Kekanahon mäelle asti.

Näkymä Pelipihanpolulta. Hillittyjä ja kaavallisesti selkeitä asuinrakennuksia, joissa yhdistyvät perinteisen suomalaisen omakotitalon hahmo, mutta myös moderni ilme.

Leikkipaikka ja näkymää Pelipihanpolun takapihoille. Tarkastelualueella toteutuu monia suomalaisen asuinalueen perusperiaatteita viheralueista, lähipalveluista ja luonnon läheisyydestä.

Kyteri 1 -alueelle sijoittuu asumisen lisäksi myös palvelutoimintaa. Kyterinhovi on ikäihmisten palvelutalo. Kiinteistö on yksityisomisteinen, rakennusta vuokraa ja palvelun tuottaa Janakkalan kunta.

Palvelutalon julkisivu Lammintien suunnalta. Muusta Kyteri 1 -kaava-alueesta poiketen palvelutalossa on käytetty julkisivumateriaalina myös punatiiltä.

Palvelutalon sisäpihaa. Lippu murheellisesti puolitangossa.

Moisio -kaava-alueen minitontille on rakennettu alueen suuren peltoaukean reunaan uusi yksikerroksinen pitkänomainen omakotitalo.

Vanhojen lohkotilojen ympärille on 2000-luvullakin ryhdytty uudisrakentamaan. Näitä haja-asutusalueille ja Paturi-kaavalle sijoittuvia rakennuksia on kolme kappaletta, kuvassa Lastujärventie 136.

4. Moisio-Kyterin alueen maisemallinen yleistarkastelu

4.1 - Maaseutumaisema

Moisio-Kyterin alueen maanomistuksellisen historian yksi suurimpia mullistuksia oli ryhmäkylän metsä- ja peltomaiden muuttuminen isojaon myötä erillisiksi palstoiksi. Tällä on ollut maisemallisia vaikutuksia siten, että asuminen on levittäytynyt mahdollisesti kaskettujen metsien ja yhteisvainioiden sijaan lähemmäs peltoja. 1800-luvulta lähtien Turengin keskustan suunnalla ollut ryhmäkylä on siis vähitellen jakautunut mm. Moisio-Kyterin alueelle erillisiksi tiloikseen.

Moisio-Kyterin alueen peltopalstoissa ja mestäsien harjumaaisemassa maisemassa voidaan yhä nähdä isojaosta seuranneen kehityksen jälkiä, joskin Turengin keskustaaajaman suunnalta levittäytynyt asutus luo siihen kuntamaiselle pientaloasumiselle tyypillistä kontrastia. Nykytilan tarkastelussa tunnistettiin tämän hetkisessä maisemasta kuusi erilaista selkeää omaa visuaalista maisemakokonaisuutta, jotka seuraavassa esitetään kartana, listauksena ja kuvaesimerkein.

Havainnollistus, jossa hahmoteltu nykynäkymiä peltomaisemaan julkisten julkisten väylien ja reittien ääreltä. Punainen piste merkitsee tarkastelupaikkaa. Vihreä viuhka katselusuuntaa näkymäpaikoilta, joissa maisema hahmottuu vain osittain tai ei ole yleisesti käytössä olevan reitin varrella. Violetit tummemmat viuhkat merkitsevät paikkoja, joissa maisemakuva on selkeämpi ja reitistö käytetympi tai liikennöidympi. Alueen pohjoisosassa ne ovat uimarannalta ja avoimen harjun päältä rantamaisemaan avautuvat näköalat. Pohjakuva: Maanmittauslaitos.

1. Kekanahtien / Kaurismaa etelän peltomaisemat (pienmaisema)

- Pienipiirteiset ja tilkkumaiset peltomaisemat paikallisen kokoojakadun varrella

2. Mäkelän tilan peltokaistale Kekanahtien ja Lammintien risteyksessä (pienmaisema)

- Pienipiirteinen peltokaistale paikallisen kokoojakadun ja alueellisen kokoojakadun risteyksessä. Maisemallista vaikutelmaa korostavat Lammintien varteen istutetut puurivistöt ja kolmiomaisen alueen pohjoiskulmaan sijoittuva punainen latorakennus.

3. Moisio-Kyterin peltoaukea (suurmaisema)

- Useista kiinteistöstä koostuva peltoaukea Turengin suunnalta levinneen asutuksen, maatilojen, Lammintien ja harjun välissä. Peltomaisemat ovat suhteellisen lyhyitä ja niitä reunustavat metsäiset saarekkeet ja harju. Alue on siis tyypillistä pienipiirteistä Hämeen viljely- ja järvimaata. Pääväylien varrelta näkymät peltoaukealle ovat lyhyitä tai metsittyneitä. Maisemallinen kokonaisuus aukeaa parhaiten siltä osalta Kyterintieltä, joka ylittää aukean Kyterinharjulle kuljettaessa. Pääasuinalueen sisältä aukeaa hahmottuu lähinnä takapihojen suunnasta.

4. Lammintien ja Metsäpirtintien näkymät (pienmaisema)

- Lammintien ja Metsäpirtintien, metsäpalstan ja puutarhojen rajaama peltoalue, joka pienipiirteinen, mutta mm. Metsäpirtintien koivukujineen visuaalisesti lyhyitä näkymiä sisältävä perinteinen peltomaisema.

5. ja 6. Kyterinmäen, Lastumäen ja Lastujärven harju- ja rantamaisemat

- Käsistellään omana kappaleenaan (Kappale 4.1 / s. 31)

1. Kekanahtien / Kaurismaa etelän peltoja ilmakuvan oikealla puolella. Kuvan yläreunassa Kekanahtientietä.

1. Kekanahtien / Kaurismaa etelän peltoja. Näkymä Moisio tieltä pohjoiseen Kekanahtientietä pitkin. Moisio 1 ja Kaurismaa etelä -kaava-alueiden väliin jäävää peltomaisemaa.

2. Mäkelän tilan peltokaistale Kekanaahon ja Lammintien risteyksessä. Näkymä, jossa miltei koko tarkastelualue lounaasta kuvattuna. Etualan peltokaistale sitä reunustavine lehtipuuriveineen on visuaalisesti varsin miellyttävä osa aluetta myös maantasosta.

2. Mäkelän tilan peltokaistale Kekanaahon ja Lammintien risteyksessä. Näkymä Lammintietä etelään.

3. Moio-Kyterin peltoaukea (suurmaisema). Näkymä lounaasta. Peltoaukean lisäksi myös harju määrittää maisemaa vahvasti.

3. Moio-Kyterin peltoaukea (suurmaisema). Näkymä lännestä. Vasemmalle jää harju ja Lastujärvi. Etualalla uusi päiväkotirakennus.

3. Moisio-Kyterin peltoaukea (suurmaisema). Näkymä lännestä, yllä olevan kuvan etualan pellon reunasta. Maisemaa määrittävät pellot, harju ja pellon reunojen lohkotilat.

3. Moisio-Kyterin peltoaukea (suurmaisema). Näkymä Lastumäentieltä itään, keskeltä peltoaukeaa.. Taustalla 1930-luvun lohkotiloja.

3. Moisio-Kyterin peltoaukea (suurmaisema). Näkymä Lastujärventietä pitkin etelään, Lammintien suuntaan.

3. Moisio-Kyterin peltoaukea (suurmaisema). Näkymä Lammintieltä pohjoiseen. Visuaalinen yhteys laajempaan peltomaisemaan on varsin katkonainen asutuksen ja puuston vuoksi.

3. Moisio-Kyterin peltoaukea (suurmaisema). Näkymä Lammintieltä pohjoiseen. Lisäksi 4. Lammintien ja Metsäpirtintien näkymiä (pienmaisema). Etualalla harju, joka rajaa peltomaisemaa vahvasti tarkastelualueen itä- ja pohjoisosissa.

4. Lammintien ja Metsäpirtintien näkymiä (pienmaisema). Lammintie vasemmalla, Metsäpirtintie oikealla. Alueelle muodostuu lyhyt, mutta visuaalisesti miellyttävä peltomaisema, joka rajautuu teihin ja pihapiireihin.

4.2 - Kyterinmäen, Lastumäen ja Lastujärven harju- ja rantamaisemat (5.-6).

Christoffer Siivonen on 2010 maisema-arviointi ja luontokartoituksessa tunnistanut vastaavasti Kyterin peltomaisema ja Kyterinharjun ja Lastuvuoren harjualueen alueella keskeisiksi suurmaisemiksi. Lisäksi Siivonen toteaa, että alueella on useita pienempiä maisemalinjoja.⁶

Enin osa tarkastelualueen poikki kulkevaa Kyterinharjua ja Lastuvuorta on metsäistä lähiliikunta- ja virkistysaluetta.

1900-luvun yksi radikaalisti etenkin Lastuvuoren maisemaan vaikuttanut tekijä on ollut mäen käyttäminen maanotto/maankaatopaikkana. Tällä hetkellä puistomaiseksi maisemoidulta mäeltä on komea näköala lastujärven suuntaan sekä frisbee-golf alueen lähtöpiste, mutta vaikkapa 1980-luvun ilmakuvasta (s.11) hahmottuu, miten aluetta on aiemmin käytetty.

Tarkastelualueen rannat ovat pääosin rakentamattomia. Tarkastelualueella sijaitsee yksi 1900-luvun alkupuoliskon huvila ja uimarannan kevyitä rakennelmia.

Lastujärven rantarakentaminen keskittyy järven itäreunalle, joka ei kuulu tarkastelualueelle. Rakennukset ovat vuosisadan vaihteesta, lukuun ottamatta pientä niemekettä, jonka vieressä lienee pieni rakennelma. Tälle niemekkeelle kulkee polku jo 1930-luvun ilmakuvassa.

Tarkastelualueen pohjoisin osa on tällä hetkellä talousmetsää, joka kehystää myös rantamaisemaa suurelta osin järven länsirannan osalta.

Näkymä Lastujärven yleiseltä uimarannalta pohjoiseen. Rakennuskantaa edustavat pukukoppi ja grillikota.

Lastujärven uimarannan pukukoppi ja grillikota.

⁶ Siivonen, 2010, s. 6-8.

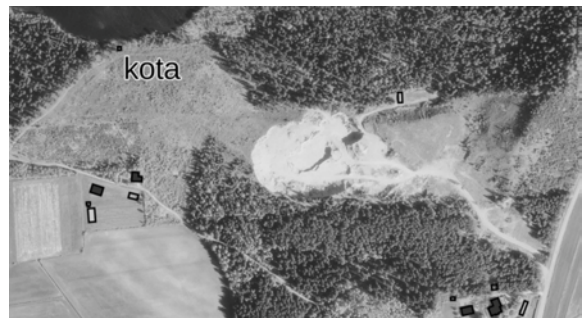
Lastujärven rantaan sijoittuu tarkastelualueella yksi vapaa-ajan kiinteistö, joka on 1900-luvun alun huvilarakentamista.

Vapaa-ajan kiinteistö pihaportilta järven suuntaan.

Kyterinharjun kangasmetsäistä reitistöä.

Ilmakuva Lastuvuoren alueesta vuodelta 1982. Oikealla kulkeva Lammintie on tarkastelualueen itäraja. Alue on sittemmin metsittynyt runsaasti pellon ja Lastujärven rannana välillä.

Näkymä maisemoidulta Lastuvuorelta kunnan lumenkaato / puutarhajätteenkeräysalueelle.

Näkymä Lastuvuorelta Lastujärven suuntaan. Etualalla frisbeegolf tii.

5. Moisio-Kyterin alueen rakennuskannan ja maiseman keskeiset arvot

5.1 - Arvotusperusteet

Moisio-Kyterin alueen rakennuskannan arvotuksessa on käytetty kolmea yleistason kriteeriä, jotka perustuvat Museoviraston ohjeistuksille:

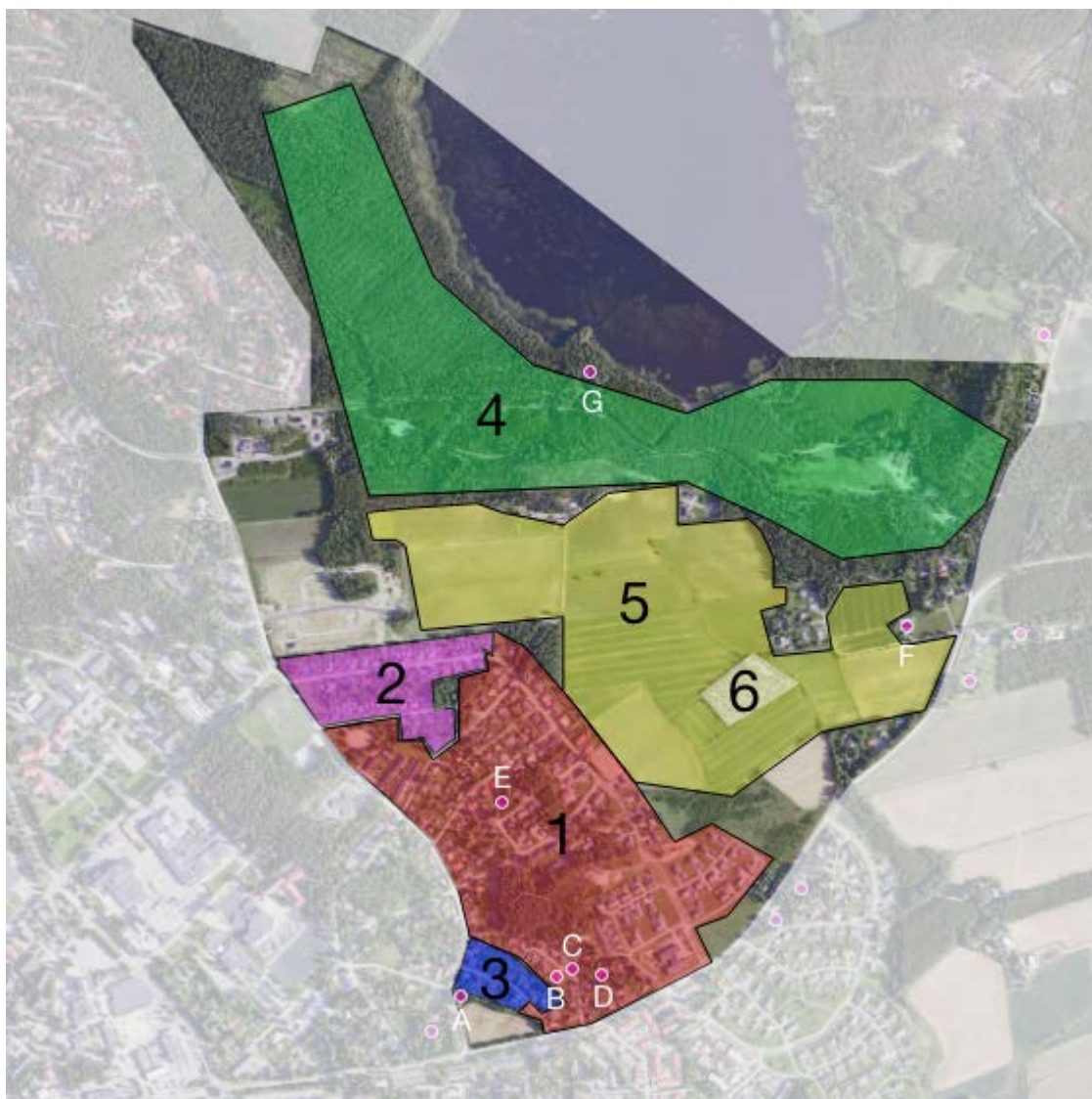
- **Historiallinen arvo.** Arvo perustuu todistusvoimaisuuteen, kohde kantaa tietoa menneisyydestä. Historiallinen arvo voi liittyä lähes mihin tahansa tunnistettuun inhimilliseen toimintaan maataloudesta koulutukseen ja teollisuudesta korkeakulttuuriin. Arvo saattaa perustua myös kohteessa tapahtuneeseen asiaan, esimerkiksi merkkihenkilön syntymään/kuolemaan kohteessa tai historiallisesti merkittävään tapahtumaan, vaikkapa ratkaisevaan taisteluun tai sopimuksen allekirjoitukseen.
- **Maisemallinen arvo.** Luonto, muokattu ympäristö ja rakennettu ympäristö muodostavat yhdessä tai erikseen merkityksellisen kokonaisuuden.
- **Rakennushistoriallinen arvo.** Rakennus on arkkitehtuuriltaan tai rakennustavaltaan poikkeuksellinen tai vaihtoehtoisesti hyvin aikaansa edustava.

Lisäksi *Laki rakennusperinteen suojelemisesta* (498/2010) määrittelee kuusi erilaista perustetta rakennetun kulttuuriympäristön suojelemiseksi. Näitä hyödynnetään myös Moisio-Kyterin alueen kohteiden ja kokonaisuuksien arvottamisen perusteina:

- 1) harvinaisuus tai ainutlaatuisuus (harvinaisuus)
Kohde tai kokonaisuus on poikkeuksellinen, esim. kohteen ikä tai fyysiset ominaisuudet.
- 2) historiallinen tyypillisuus alueelle; **tyypillisuus**
Kohde tai kokonaisuus on ympäristössään tyypillinen, mm. rakennusaikansa tai tapansa puolesta.
- 3) aluetta tai tiettyä aikaa kuvaavat tyypilliset piirteet; **edustavuus**
Kohde tai kokonaisuus sisältää rakennusajalleen tai alueelleen tyypillisiä ominaisuuksia. Usein nämä ominaisuudet liittyvät rakennustyylin edustavuuteen, rakennuksen visuaalisesti korkeaan tasoon tai arkkitehtuuriin.
- 4) alkuperäistä tai sitä vastaavan käytön, rakentamistavan, arkkitehtuurin tai tyylin ilmeneminen ja jatkuminen; **alkuperäisyys**
Kohde tai kokonaisuus on yhä alkuperäisessä käytössä tai siitä on tulkittavissa selkeästi alkuperäinen käyttötarkoitus.
- 5) merkitys historiallisen tapahtuman tai ilmiön todisteena tai siitä kertovana ja tietoa lisäävänä esimerkkinä; **historiallinen todistusvoimaisuus**
Kohde tai kokonaisuus ilmentää tiettyä tapahtumaa tai yleisesti rakennusaikaansa tai historian aikana sen saamia käyttötarkoituksia hyvin.
- 6) näkyvissä olevat eri aikakausien rakenteet, materiaalit ja tyylipiirteet, jotka ilmentävät rakentamisen, hoidon ja käytön historiaa ja jatkuvuutta; **historiallinen kerroksisuus**
Kohteesta tai kokonaisuudesta on hyvin tulkittavissa sen kehityksen eri aikakaudet, rakennustavat ja tyyli sekä rakentamisen ihanteet.

5.2 - Moisio-Kyterin alueen rakennetun kulttuuriympäristön kokonaisuudet

Moisio-Kyterin alueen analyysin kautta nousee esiin muutamia rakennus- ja kulttuurihistoriallisesti kiinnostavia ja merkityksellisiä kohteita ja kokonaisuuksia, joilla voi katsoa olevan yleistä tai alueen sisäistä historiallista, maisemallista tai rakennushistoriallista arvoa tai merkitystä. Tällaisia rakennuksia tai maisemakokonaisuuksia on tunnistettavissa seitsemän.

Tunnistettut kokonaisuudet ilmakuvan päällä. Rajauksena tarkastelualue. Ilmakuva: Maanmittauslaitos.

1. Moisio-Kyterin pääasutusalueen yleisilme
2. Moisio-tyyppitalot
3. Jälleenrakennuskauden tyyppitalokokonaisuus Välimäentiellä
4. Kyterinharju ja Lastumäki, harjumainen virkistysmetsä ja ranta
5. ja 6. Peltomaisema / haka
7. A-G. Maaseutumainen tai huvilamainen rakennuskanta

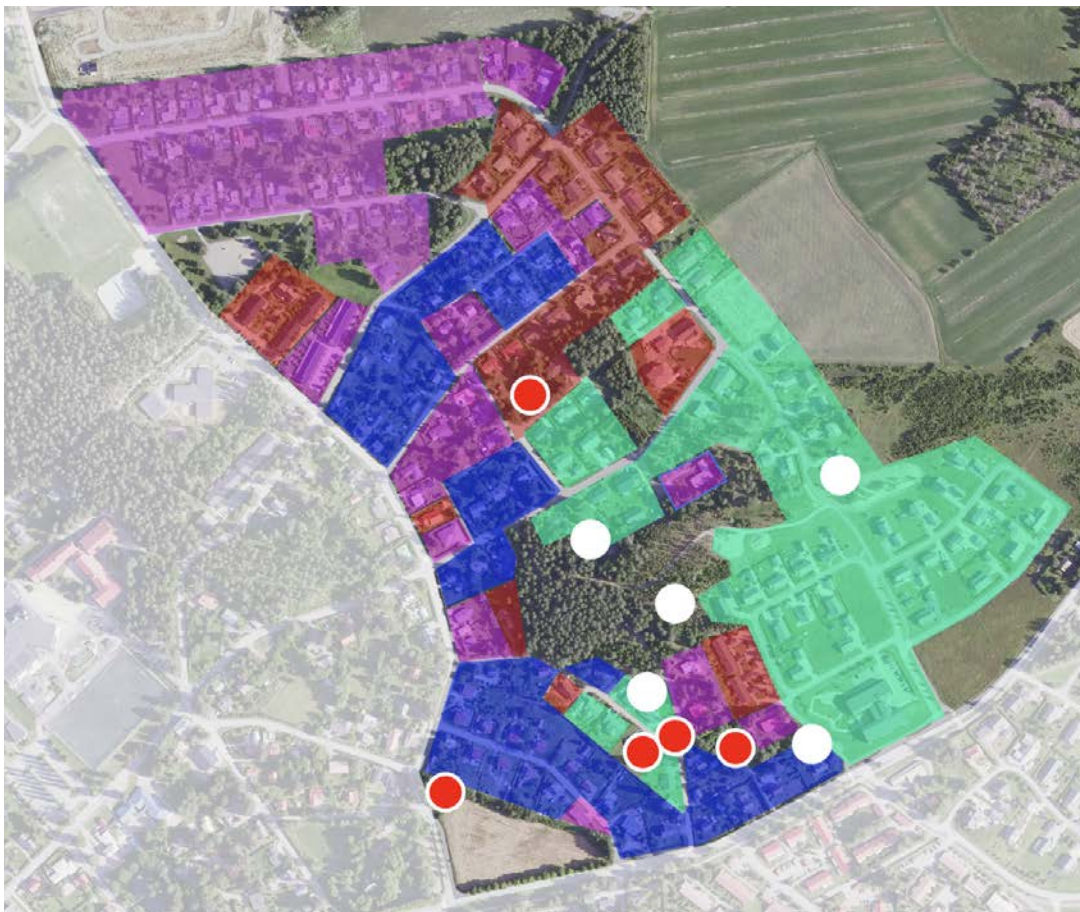
1. Moisio-Kyterin pääasutusalueen yleisilme

Historia: Moisio-Kyterin asuinalue on muodostunut pääosin viimeisen 80 vuoden aikana. Eri aikakaudet ovat tuottaneet ajalleen tyyppillisiä rakennusratkaisuja. Alue on rakentunut Turengin keskustan suunnasta vähitellen.

Kuvaus: Vaikka rakennukset ovat eri vuosikymmeniltä, on alue silti yleisilmeeltään suhteellisen harmoninen. Esimerkiksi kattomuodot ovat johdonmukaisesti harjakattoja ja rakennuksen massat eivät useinkaan kohoa yli 1,5 kerroksen. Rakennukset ovat ajalleen tyyppillisiä, eikä huomattavia irtiottoja rakennustasolla hyvin harvoja poikkeuksia lukuunottamatta juuri ole. Myös sivurakennusten määrä ja volyymit ovat hyvin kohtuullisia, tontteja ei ole rakennettu täyteen.

Arvot: historialliset arvot, tyyppillisyyys, historiallinen kerroksisuus

Suositus: nykyisen rakentamisen linjan pitäminen

Pääasutusalue, johon eritelty eri vuosikymmenien ja teemojen rakennuskokonaisuudet.

Punaisten pisteiden 1900-luvun alkupuoliskon rakennuksia, siniset alueet 1940-1950-luvun rakennuksia, lilat alueet 1960-1970-luvun rakennuksia, punaiset alueet 1980-1990-luvun rakentamista, vihreät alueet 2000-lukuisia.

Mäkelän tilan ulkorakennuksia 1900-luvun alkupuoliskolta

Kekanahontien 1950-lukua, taustalla matalampi aumakattoinen 1970-luvun rakennus.

1970-luvun ja 1950-luvun rakennuskantaa Ylikyläntiellä.

1940-1950-lukujen rakennuskantaa ja 1970-lukua.

1920-200-luvun rakennuskantaa ilmakuvassa. Etualalla Ylikyläntie.

Moisio -kaava-alueen minitontit ovat uusi omakotitalorakentamisen muoto alueella.

2. Moisio-tyyppitalot - Kyterintie 1-28 ja Mäkystentie 1-10, 11, 13, 15

Historia:

Rakennusten kulttuurihistoriallinen merkitys liittyy kunnan ohjaamaan asuntotuotantoon: alunperin kunnan maille vuokratonteille rakennettuihin taloihin on tarvinnut hakea erikseen rakennuslupa myös lääninhallituksesta. Alueen asuntotuotanto on siis kulkenut kaavoitetun yhdyskuntarakenteen edellä ja selkeästi ohjatusti: rakennusluvan ehtona on selvästi ollut tyyppipiirustusten käyttäminen. Tämä on mahdollistanut alueen rakentumisen miellyttävän säännönmukaiseksi ja visuaalisesti hallituksi kokonaisuudeksi. Rakennukset on suunnitellut hämeenlinnalainen Rakennussuunnittelutoimisto ARK-KI.

Kuvaus:

Erittäin yhdenmukaisesti 1960-1970-luvuilla rakentuneet Moisio-tyyppitalot (Moisio I ja Moisio II) Kyterintien ja Mäkystentien varrella edustavat 1960-luvun kompaktia, mutta erittäin toiminnallista omakotitalon tyyppiä. Tyylillisesti rakennukset ovat moderneja, matalia ja harjakattoisia. Malliltaan ne ovat L-kirjaimen muotoisia ja muodostuvat päärakennusosasta ja autotallin, saunan tai teknisen tilan yhdistelmästä. Varsinaiset pihat avautuvat tontin perälle.

Rakennusten julkisivumateriaaliksi on voinut 1960-1970-luvuilla valita laudan, rakennuslevyn tai rappauksen. Tämä suunniteltu monimuotoisuus pehmentää rakennusten säännönmukaisuutta ja toisaalta tekee kokonaisuudesta hausalla tavalla moni-ilmeisen. Rakennuspiirustusten mukaan Moisio -tyyppitaloissa ei ole käytetty valesokkelirakenteita.

Rakennukset muodostavat katukuvassa erittäin harmonisen kokonaisuuden, joka kertoo oman aikansa asumisen tavoitteista ja omakotitalorakentamisen sekä suunnittelun päälinjoista.

Arvot: rakennushistorialliset arvot, alkuperäisyys, edustavuus, historiallinen todistusvoimaisuus

Suositus: Kokonaisuuden kohdalla voisi olla perusteltua harkita sen kaavallista suojelua (sr-2 tai sr-3) ja ehdottamista maakunnallisesti arvokkaiden rakennuskohteiden listalle sitä seuraavan kerran päivitettäessä.

Kanta-Hämeen alueella ei ole juuri vastaavia 1960-luvun kokonaisuuksia lukuunottamatta Riihimäen Ilomäen atrium-taloja, jotka ovat hyvin erilaisia kuin Moisio I ja II -tyyppitalot.⁷

Rakennukset voisi olla perusteltua erottaa uudisrakentamisesta esimerkiksi viherkaistaleilla elleivät uudet rakennukset sovi tyylillisesti Moisio -tyyppitalojen kanssa yhteen.

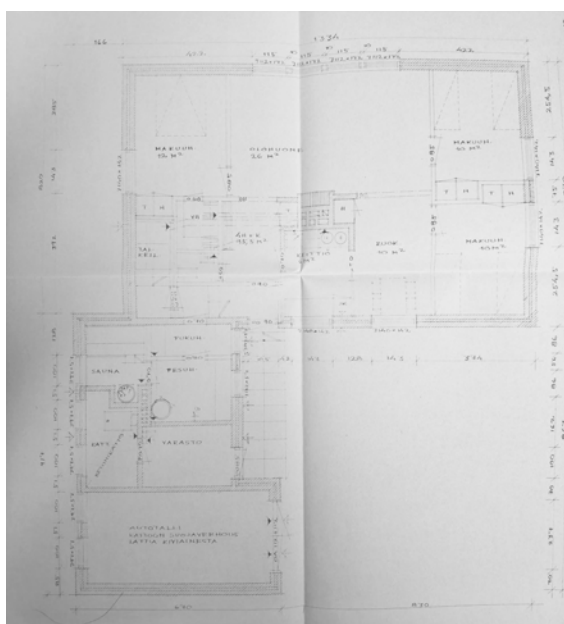
⁷ Ks. esim. Tuomainen, Kristian: Hämeen maakunnallisesti arvokkaat rakennetut kulttuuriympäristöt (2019) ja Riihimäen rakennetut kulttuuriympäristöt -selvitys (2020).

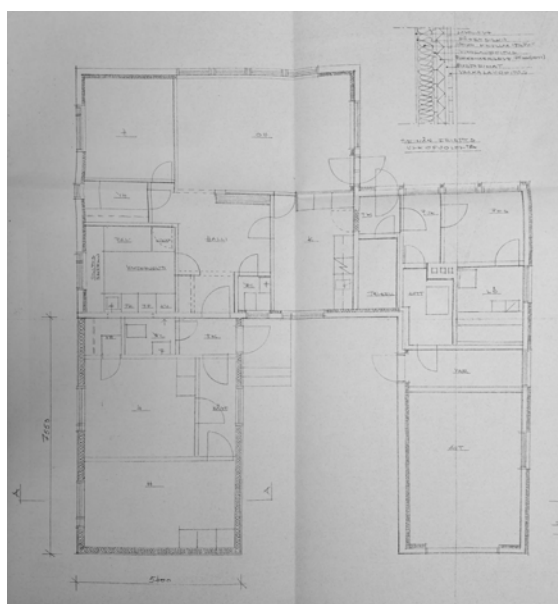
Moisio-tyyppitalojen alue tarkastelualueella.

Kyterintien ja Mäkystentien tyyppitaloja.

Moisio-tyyppitalo, Malli II.

Moisio-tyyppitalo, Malli I. Rakennukseen on myöhemmin tehty lisäsiipi (vasemmalla).

Näkymä pohjoisesta peltoauekaltai Moisio -tyyppitalojen takapihoille.

Kyterintien yhteinäistä ja rytmikästä yleisnäkymää.

3. Jälleenrakennuskauden tyyppitalokokonaisuus Välimäentiellä - Välimäentie 4-12, 11, 16, Kekanahontie 8

Historia:

Välimäentien tyyppitalot (11 kpl) ovat rakentuneet asutuksen levitessä Turengin keskustan suunnalta itään. Tontit on lohkottu kunnan omistamasta kiinteistöstä.

Kuvaus:

Välimäentien rakennuskanta muodostuu jälleenrakennuskauden tyyppitaloista, eli ns. Rintamamiestaloista. Yhdessä Tuomaankujan vastaavien talojen kanssa ne ovat olleet tarkastelualueella ensimmäisiä asuinalueita perinteisen maaseuturakentamisen keskellä. Kaareutuva Välimäentie muodostaa visuaalisesti erittäin tyyppillisen ja miellyttävän 1950-luvun kokonaisuuden, jossa yhdistyvät kaava-ideaali (kaartuva pihatie) ja ajan omakotitalorakentamisen yleisimmät piirteet.

Arvot: rakennushistoriallinen arvo, alkuperäisyys, edustavuus

Suositus: yhdenmukaista katukuvaa tulisi vaalia, pintamateriaaleihin ja täydennysrakentamiseen tulee kiinnittää huomioita

Välimäentien rintamamiestaloalue.

Kekanahontien ja Välimäentien risteys.

Välimäentien kaartuva katunäkymä. Rakennukset on ajalle tyyppillisesti sijoitettu lähelle katua, jotta mm. hyötypuutarhalle jäisi tilaa.

Pihapiiriä välimäentiellä. Sivurakennukset, joihin usein on sijoitettu sauna olivat vielä 1940-luvulla tavanomaisia

4. Kyterinharju ja Lastumäki, harjumainen virkistysmetsä (suurmaisema)

Historia:

Kyterinharju ja Lastumäki ovat kehystäneet maaseutumaista aluetta vuosisatoja.

Kuvaus:

Uimarantoineen, metsäreitteineen, frisbee-golf -ratoineen sekä kangasmetsineen Kyterinharju ja lastumäki ovat viihtyisä kokonaisuus. Alueen kaatopaikkana toiminut länsiosa on kunnostettu viime vuosikymmeninä. Alueelta avautuvat kauniit näkymät harjun yli tai rannoilta Lastujärvelle ja etelän peltojen suuntaan.

Arvot:

maisemallinen arvo, historiallinen arvo, luonto- ja virkistysarvot

Suositus: ei suositusta

Kyterinharjun ja Lastumäen alue.

Alueella kulkeva kevyenliikenteen väylä.

Lastumäkeä ja harjumaisemaa Lastujärven suunnalta.

Frisbee-golf -kentän kontteja ja väylää Lastumäen harjalla.

5. & 6. Moisio-Kyterin alueen peltoaukea (suurmaisema)

Historia:

Moisio-Kyterin alue on ollut maa- ja metsätalousvaltainen ainakin 1700-luvulta lukien. 1900-luvun asuinrakentamista edeltävä aika näkyy alueella yhä peltomaisemina. Isojaon palstajako hahmottuu hyvin peltojen ojituksessa.

Kuvaus: Näkymät peltojen ylitse asuinalueelta ja teiltä ovat pääosin tyypillistä 1900-luvun alkupuoliskon maaseutumaisemaa. Näkymiä rajaavat uudempi asutus, Kyterinharju ja Lastymäki sekä pellon reunoille syntyneet asuinrakennukset ja pientilat.

Yleisesti voidaan todeta, että tarkastelualueen peltomaisema on suhteellisen tavanomaista ja vaikka se sisältää muutamia pittoreskejä näkymiä, ei kyse ole historiallisesti poikkeuksellisesta tai visuaalisilta piirteiltään ainutkertaisesta maisematyypistä. Kun pientaloasutus on vähitellen 1960-2000-luvuilla levinnyt myös vanhojen pientilojen vierustoille, voidaan vain harvoissa paikoissa pitää pellon reunojen haja-asutusta maaseutumaisena asuin- ja tuotantomaisemana (esimerkiksi Metsäpirtintie 31 - 136 ja Lammintie 163 - 175 lohkotut tontit).

Tarkastelualueen pohjoisosassa Kekanahoahon tien itäpuolelle jää myös kaksi peltokaistaa, mutta nämä peltoalat eivät visuaalisesti kytkeydy laajempaan peltoalueeseen ja jäävät ”tilkkumaiseksi”. Historiallisesti tämä aukea alue on kuitenkin samaa isojaon aikana muodostunutta maa- ja metsätalouteen liittyvää kokonaisuutta.

Ilmakuvista ja vanhoista kartoista on tunnistettavissa oletettavasti 1800-luvulta asti on alueen peltojen keskellä sijainnut peltosaareke / metsäkaistale (6.), joka on syntynyt käytännössä isojaon pohjalta. Alue on voinut toimia myös mahdollisesti hakana ja siihen vaikuttaa muodostuneen myös peltoröykkiötä.

Arvot: historiallinen arvo, tyypillisyyys, maisemallinen arvo

Suosituks: maaseutumaiseen maisemaan liittyvien yksityiskohtien säilyttäminen mahdollisuuksien mukaan uusilla asumisen alueilla mm. viherkaistaleilla ja kevyenliikenteen väylillä.

Alueen suurmaisemaksi luettavissa oleva kokonaisuus. Verrattuna vasemmalla olevaan ilmakuvaan ovat monet peltokiinteistöt vielä hyvin hahmotettavissa. Ilmakuva: maanmittauslaitos.

Yksityiskohta viistoilmakuvasta, josta hahmottuu erinomaisesti Moio-Kyterin alueen agraarinen maisema 1930-luvulla. Nykyinen tarkastelualueita rajaava Kekanahontie kulkee kuvan vasemman alakulman pellon yläreunaa, jatkuu metsikön vartta ja yhtyy oikealla Lammintiehen. Kuva: Sotamuseo / Ilmavoimien kuvakokoelma.

Lastujärventieltä peltomaisema ja Kyterinharju hahmottuvat selkeimpänä kokonaisuutena.

Näkymä vastakkaiselta suunnalta asuinalueelle päin. Taustalla kaukana Lammintie.

Dronekuva, jossa hahmottuu peltoalue tarkastelualueen pääasuinalueen takana. Etualalla Mäkelän talon peltoa.

7. Agraarinen tai huvilamainen rakennuskanta (A-G) (ks. Sivut 14-22)

Historia:

Alueella on säilynyt jonkin verran 1900-luvun alun rakennuskantaa, joka on tulkittavissa alueen sisällä merkitykselliseksi ja arvokkaaksi.

A. Mäkelän tilan lato/aitta (ja yleisesti pihapiiri, tarkastelualueen ulkopuolella)

Kekanahontie 2, 165-432-3-303, Mäkelä (Alimäkelästä, 1921, joka Ala Mäkelästä 1835)

Kuvaus: Kulttuurihistoriallisesti, että maamerkkinäisesti kokoojakadun mutkaan sijoittuva rakennus kertoo alueen maanviljelyksen ja tilojen historiasta. Rakennus ja sen edustalla oleva niitty muistuttavat alueen menneestä identiteetistä ja niiden säilyminen olisi perusteltua tästä näkökulmasta.

Arvot: historiallinen arvo, alkuperäisyys, maisemalliset arvot

Suositus: mahdollinen suojelu maisemallisista ja rakennuskulttuurisista syistä, huomioitava tarkastelualueen ulkopuolelle jäävä Mäkelän historiallinen tila

B. Asuinrakennus, Levontie 5, 165-432-13-49, Palokärki (ent. Palomäki)

Kuvaus: 1920-luvun asuinrakennus on yksi alueen vanhempia. Lähialueen tontit erotettu Palomäen tilasta.

Arvot: alkuperäisyys

Suositus: ei suositusta

C. Talousrakennus, Levontie 8, 165-432-13-50, Vanhamäki

Kuvaus: Palokärjen (ent. Palomäki) pihapiiriin aiemmin kuulunut pienipiirteinen navetta/kanala/talousrakennus on piristävä erikoisuus uudempien rakennusten keskellä. Nykyisin se kuuluu samaan pihapiiriin 2000-lukuisen uudisrakennuksen kanssa. Alkuperäinen päärakennus on Levontien toisella puolella.

Arvot: alkuperäisyys

Suositus: ei suositusta

D. Asuinrakennus, Untonkuja 2, 165-432-1-42, Nurkkala

Kuvaus: Vanha asuinrakennus, 1920-luvulta tai mahdollisesti jo varhaisemmalta ajalta.

Arvot: alkuperäisyys

Suositus: ei suositusta

E. Talousrakennus, lato, Kiuruntie, 165-432-2-140, Kuivuri

Kuvaus: Uudemman rakentamisen väliin jäänyt lato/kuivuri. Alunperin kuulunut historialliseen Lassilan tilaan, erotettu 1993. Rakennus on omaa kiinteistöään, mutta jatkuu luontevasti 1980-luvulla rakennetun omakotitalon takapihana.

Uudisrakentaminen tontilla ei toisi erityistä tehokkuutta, mutta poistaisi alueen menneisyydestä kertovan elementin.

Arvot: alkuperäisyys

Suositus: kaavamerkinnän mahdollinen tarkastaminen vastaamaan nykytilaa

F. Pihapiiri, Metsäpirtintie 10, 165-432-3-57

Kuvaus: Lohkottu Kunnan-Mäkelästä 1930-luvulla yhdessä muiden alueen pientilojen kanssa. 1900-luvun alkupuolen asuinrakennus ja navetta/lato ovat säilyneet erittäin alkuperäisinä. Lisäksi ne sijaitsevat selkeästi erillään muista rakennuskokonaisuuksista, joka korostaa niiden pientilallista luonnetta.

Arvot: alkuperäisyys

Suositus: ei toimenpiteitä.

G. Huvila, Leipiönniementie 200, 165-412-6-25

Historia: Koljalan kylän Uotilan tilasta 1943 erotettu vapaa-ajan asuntopalsta. Ensimmäinen omistaja teollisuusneuvos Väinö E. Koskinen, joka oli insinööri ja merkittävä rakennusurakoitsija.

Kuvaus:

Ainoa tarkastelualueen rantarakennuskohde on 1900-luvun puolen välin asuinrakennus lähellä Lastujärven rantaa. Pää- ja sivurakennukset vaikuttavat varsin hyvin säilyneiltä ja koska kiinteistön ympäristössä ei ole muita rakennuksia, on siinä vahva ns. korpihuvilamainen tunnelma.

Arvot: rakennushistorialliset arvot, alkuperäisyys.

Suosituks: ei toimenpiteitä.

6. Yhteenveto

Moisio-Kyterin tarkastelualue on ollut maa- ja metsätalousalueena vähintään 1700-luvun lopulta asti tähän päivään. Aktiivisin maanviljelysvaihe kuitenkin sijoittuu 1800-1900-luvulle.

Vanha kylärakenne on vaihtunut maatiloihin 1800-luvun isojaon yhteydessä. Tilat ovat vähitellen väistyneet Turengin taajaman asuntokannan kehittyessä ja levittäytyessä alueelle 1900-luvun puolen välin jälkeen.

Oleelliset rakennuskannan kehitysvaiheet on käsittelyluvuissa kuvattu vuosikymmenittäin suhteellisen tarkasti, mutta tiivistäen voidaan todeta, että tärkeimmät ovat:

- Maanviljely viimeistään 1700-luvulta lähtien, Isojako hajottaa ryhmäkylät ja luo palstajaon
- 1900-luvun alun tilat ja pientilojen syntyminen alueelle
- 1940-1950-lukujen jälleenrakennuskausi
- 1960-luvun Moisio I ja II-tyyppitalojen alue, 1970-luvun täydentävä rakentaminen
- 1980-1990-luvun aluetta jatkava asuntotuotanto
- uusimmat 2000-luvun kaavoituksella ohjattujen korttelien rakentaminen erilaisine ratkaisuneen ja palvelurakennuksineen

Ainoa Moisio-Kyterin alueen normaalista suomalaisesta 1900-2000-lukujen asuinrakentamisesta poikkeuksellisen huomionarvoiseksi laskettavissa oleva kokonaisuus ovat 1960-luvun Moisio I ja II -tyyppitalojen yhdenmukainen ja laaja alue Kyterintien ja Mäkystentien varrella.

Alue on kehittynyt eri aikakausista ja talotyypeistä huolimatta suhteellisen yhtenäiseksi ja visuaalisesti miellyttäväksi. Tuleva yhdyskuntarakenteen kasvun toivoisi rakennetun kulttuuriympäristön näkökulmasta jatkavan tätä kehitystä.

Lähteet

Alkuperäislähteet:

Janakkalan kunnan rakennusvalvonnan arkisto:

- Moisio -tyyppitalot

Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot:

- Hämeen sanomat

Kansallisarkisto (www.astia.fi):

- Senaatinkartasto
- Pitäjänkartat

Sotamuseo:

- Ilmavoimien kuvakokoelma, viistoilmakuvat.

Maanmittauslaitos (www.paikkatietoikkuna.fi):

- Historialliset ilmakuvat
- Rinnevarjostukset
- Ryhti -rajapinta

Janakkalan kunnan karttapalvelu (kartta.janakkala.fi)

- Ajantasakaava, luettu 26.3.2026
- Asemakaavat -taso
- Maanomistuskartta_JAN
- Vapaat tontit

Tutkimuslähteet:

Kerkkonen, Veikko, et al. Janakkalan Historia. Janakkalan kunta, 1976.

Peltola, Jarmo, et al. Pääradan ja Kolmostien kunta: Janakkalan historia 1866-2014. Janakkalan kunta, 2015.

Selvitykset:

Siivonen, Cristof. TURENGIN ITÄOSAN YLEISKAAVA I. MAISEMA-ARVIOINTI JA LUONTOKARTOITUS. Janakkalan kunta, 2010.

Tuomainen, Kristian. Hämeen maakunnallisesti arvokkaat rakennetut kulttuuriympäristöt. Hämeen liitto, 2019.

Tuomainen, Kristian. Riihimäen rakennetut kulttuuriympäristöt. Riihimäen kaupunki, 2020 (kolmas painos).